

K posameznim poglavjem je dodan izbor bistveneje literature, s katero si bralec lahko pomaga naprej. Poleg pomembnejših starejših del najdemo tukaj tudi najnovejšo literaturo k posameznim problemom, kar je še posebej dragoceno.

Tretji del knjige (str. 383 do 513) uvaja poglavje o paleografiji. Avtor je razvoj latinske abecede na epigrafskih dokumentih razdelil na štiri glavne razvojne stopnje (*Hauptperioden*). V prvo sodijo najstarejši ohranjeni napisi do 3. stoletja pr. n. št., v drugo od tod do konca republike, v tretjo napisi iz zgodnjecearskega obdobja do konca drugega stoletja in v zadnjo napisi od tod do propada imperija. V kaligrafskem pogledu je bil dosežen višek v tretji stopnji, od avgustejske dobe do sredine drugega stoletja. V tretjem stoletju je tudi pri napisih čutili kvalitativni upad.

Poglavju o paleografiji sledi obravnava kriterijev za časovno opredelitev napisov in njeni problemi. To poglavje je nekaj sklepni del knjige, v katerem avtor ponovno opozori na elemente, ki jih je že obdelal v prejšnjih poglavjih, a so bistvenega pomena za datiranje napisov. Izpostavi predvsem epigrafske kriterije za datiranje napisov, v zunanje, kakor vrsta spomenika, material, tehnična izvedba, okras, arheološki kontekst, se ne spušta. Obravnava pa časovno opredeljevalne formule, ki nastopajo na napisih, posebnosti v razvoju alfabeta, posamezne uradne nazive imenovanih, razvoj imenske formule, razvoj jezika in drugo kar lahko pomaga pri datiranju napisov.

Sledi indeks posameznih rimskih cesarjev z navedbo bistvenejših datumov iz njihovega življenja. Tako je najprej k vsakemu podan čas vladanja, razvoj njegove imenske formule in kronologija posameznih uradnih funkcij (*imperator, consul, tribunicia potestas, etc.*), z navedbo njihovega obnavljanja (*iteratio*), kar je še posebej važno za datiranje napisov. Na koncu so navedena imena cesarskih žena in otrok, v kolikor so bila znana.

Kar sledi, bi lahko označili kot spremni del knjige. Najprej so tu karte. Na prvi je prikazan na dveh straneh celotni rimski imperij v času zgodnjega cesarstva (od Augusta do Trajana), sledijo karte posameznih delov imperija (Galija, rimska Afrika, Iberijski polotok, rimske province v Podonavju, Germanija, zgornjegermansko-recijski limes, Britanija v rimskem obdobju) in karta Male Azije z mesti ustanovljenimi v času helenizma. Na karte se vsebinsko navezuje tabela rimskih provinc razdeljenih glede na njihovo upravo (senatske, cesarske), s stanjem leta 14 in 211 po n. št.

Kot obvezen del vsakega epigrafskega priročnika je tudi tukaj obsežen izbor okrajšav. Sledi konkordanca napisov obravnavanih v knjigi (gre predvsem za napise iz *CIL, ILS, ILLRP, AE*), v knjigi uporabljene kratice zbirk napisov, časopisov, porofil etc., navedba drugih priročnikov in učbenikov za epigrafiko, epigrafskih bibliografij, po katerih se bralec lahko orientira naprej, časopisov in porofil kjer se objavljajo napisi. Navedene so tudi splošne zbirke napisov, posamezni zvezki *CIL*-a, izbor napisnih korpusov posameznih dežel in dodatna literatura.

Za lažjo orientacijo po obravnavanih napisih služi tabela na str. 540-549. Tukaj je najprej številka napisa v knjigi, nato stran, kjer je obravnavan, njegova glavna objava-korpus, najdišče in današnje nahajališče.

Posebno koristno je stvarno kazalo posameznih pojmov obravnavanih v knjigi.

Ob današnji epigrafski produkciji je pisanje priročnika, ki naj bi zajel vse vidike latinske epigrafike tvegan poskus. Avtorju bi lahko očitali, da ne omenja tega ali onega, da je spregledal to ali ono knjigo. Vendar pa ni bil njegov namen izdelati popolno strokovno publikacijo, v kateri bi se lahko znašel le izveden epigrafik. Želel je predvsem popularizirati vedo o rimskih napisih, za katero se že od Mommsenovega časa zdi, da je pridržana le redkim izbrancem.

Milan LOVENJAK

Johannes Baptista Brusin: *Inscriptiones Aquileiae*. Pubblicazioni della Deputazione di Storia patria per il Friuli 20. Pars prima. Udine 1991, Pars altera: 1992, Pars tertia: 1993. Skupaj 3570 napisov na 1407 straneh, številne fotografije.

Končno so pred nami tri knjige akvilejskih napisov - kdo, ki se ukvarja z jugovzhodnim alpskim prostorom, Podonavjem in Balkanom, prostorom, na katerega je ustanovitev Akvileje tako usodno vplivala in katerega romanizacije si brez obstoja tega rimskega mesta sploh ne moremo predstavljati, bi si želel kaj lepšega? To je nedvomno monumentalno, v latinščini napisano delo, ki je bilo, kot vse kaže, namenjeno za serijo *Inscriptiones Italiae*, vendar v tej seriji ni bilo objavljeno. Brusin, eden najboljših poznavalcev zgodovine in starožitnosti Ogleja, je v ta korpus vložil leta in leta svojega dela in prostega časa; zbral je nad 3500 napisov in zanje oskrbel tudi fotografije ali risbe. Knjige so velikega formata, vezane v platno in tiskane na najboljšem papirju - pravi založniški podvig!

Delo je razdeljeno na republikanske napise, na spomenike, posvečene božanstvom, na vladarske napise, na napise višjih in nižjih državnih uradnikov, na vojaške napise, na municipalne epigrafske spomenike in na nagrobnike in fragmente. Vsak spomenik je natančno opisan, opisu sledijo bibliografski podatki, nato besedilo napisa s fotografijo in komentar, ki največkrat ne stremi po tem, da bi bil izčrpen, temveč obsega predvsem najnujnejše opombe. Na začetku prve knjige je kratko uvodno poglavje, v katerem je pojasnjeno, da je Brusinovo delo po njegovi smrti izšlo na željo dedičev v nespremenjeni obliki, založila ga je *Deputazione di Storia patria per il Friuli*, delo pa je za tisk zelo poštvalno oskrbel M. Buora, ki je sestavil tudi epigrafske indekse.

V tretji knjigi je objavljeno opozorilo bralcu, ki ga je napisal C. Zaccaria (na straneh 1255 - 1259) in ki je za razumevanje in pravilno uporabo knjig neobhodno potrebno. V njem je nakloženo, da so Brusinovi dediči vztrajali pri tem, da se v rokopisu ničesar ne spreminja, kar je za delo žal usodno, saj Brusin sam rokopisa ni niti popolnoma končal, niti ga ni nikoli revidiral. Podatki o napisih so zato zelo neenakomerni, pri nekaterih spomenikih niso bili ažurirani celo štirideset let in več, komentar k napisom pa je s tega vidika še posebej nezanesljiv, saj se rezultati v stroki včasih celo letno spreminjajo. Določeni podatki v zvezi s spomeniki niso točni, saj se je spomenik bodisi naknadno izgubil, bodisi se kje druge hrani, pa ne ena ne druga sprememba nista bili zabeleženi, neredko je kakšen podatek netočen iz drugih razlogov. Problematično je predvsem to, da ni mogoče vedeti, v katerih primerih so podatki zanesljivi in v katerih ne. Drug pereč problem te publikacije so fotografije, ki presenetljivo pogosto niso dovolj jasne in kvalitetne. Iz tega razloga delo ne ustreza niti kriterijem dobrega epigrafskega fotografskega albuma akvilejskih spomenikov, kar bi že samo na sebi v veliki meri odtehtalo našete pomanjkljivosti.

In vendar je treba poudariti, da so vsi ti važni napisi odslej zahvaljujoč razumevanju in pieteti *Deputazione di Storia patria* objavljeni in dostopni strokovni javnosti. Čeprav tu in tam čitanje besedil v podrobnostih ni pravilno, so napisi vendarle pred nami, skrbno pripravljene indeksi - oskrbel jih je M. Buora -, pa so neprecenljivo delovno orodje, brez katerega si še zdaj, ko knjige uporabljamo le nekaj mesecev, težko predstavljamo kakršnokoli epigrafsko študijo, vezano na prostor, ki ga je v antiiki obvladovala Akvileja. Glede na pomisleke, izražene ob izidu zadnjega zvezka akvilejskih napisov, bi bilo smiselno - in tako je na tržaški univerzi tudi že načrtovano -, da bi publikacija predstavljala osnovo za bodoče epigrafske študije, h katerim bi se pritegnilo večje število sodelavcev. Te študije, v katerih bi bili epigrafski spomeniki tematsko razporejeni, bi v obliki snopičev lahko razmeroma redno izhajale. Tudi to ni majhno poslanstvo Brusinovih tako težko pričakovanih akvilejskih napisov.

Marjeta ŠAŠEL KOS